

JERZY FLAGA – LUBLIN

[Recenzja]: Waldemar Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578-1794*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2008, ss. 324 + 3 mapy + Summary, ISBN 978-83-7306-405-8.

Przedmiotem pracy i rozważań Waldemara Bednaruka jest powołany w 1578 roku Trybunał Koronny, który stanowił sąd najwyższej instancji w Rzeczypospolitej przedrozbiorowej dla stanu szlacheckiego. Praca zasługuje na uwagę z wielu powodów, wśród których dwa zdają się dominować. Pierwszy to ten, że w pracy podjęto wyjątkowo interesującą problematykę z zakresu sądownictwa powszechnego, a drugie, że dotychczas nie było takiego całościowego opracowania bardzo znanej w dziejach Polski instytucji, jaką był Trybunał Koronny. Ponadto liczne uwarunkowania historyczne, jakie towarzyszyły powstaniu i funkcjonowaniu Trybunału oraz zróżnicowany i szeroki zakres merytoryczny spraw w nim rozszadzanych sprawiają, że temat nabiera szczególnego znaczenia.

Trzeba też przypomnieć, że Trybunał Koronny został powołany po długich przygotowaniach, trwały one ponad pół wieku. Pierwsze projekty powołania go zrodziły się jeszcze za czasów ostatnich Jagiellonów, w ostatecznym kształcie został ukonstytuowany dopiero w czasie krótkiego panowania drugiego króla elekcyjnego, Stefana Batorego. Po drugie, inicjatywa powołania go wyszła wprawdzie od stanu szlacheckiego, ale później zyskała pełną akceptację króla i senatorów. Wreszcie kolejna właściwość, jego struktury organizacyjne kształtowały się w bardzo trudnym okresie dla wymiaru sprawiedliwości w państwie. Na pierwszym miejscu należy wymienić tu powszechnie znany ruch egzekucyjny, w którym szlachta w ramach realizacji swoich ambicji politycznych dążyła do złamania potęgi możnowładztwa i zdobycia wpływów na rządy w państwie. Następnie - wielość instancji sądowych działających i mających moc ostatecznego wyrokowania bez osobistego udziału monarchy (sądy wiecowe, sądy grodzkie, sądy komisarskie). I wreszcie wprowadzoną do procesu polskiego na mocy konstytucji z 1523 r. zasadę apelacji, która gwarantowała szlachcie prawo odwoływania się od wyroków wydawanych przez wiece bezpośrednio do sądu królewskiego. Wszystko to znalazło, w mniejszym lub większym stopniu, swoje odzwierciedlenie w Trybunale Koronnym jako instytucji sądu najwyższej instancji. Dzięki temu Trybunał Koronny stał się też jedną z ważniejszych, jeśli nie najważniejszą, insty-

tucją funkcjonującą w Rzeczypospolitej Obojga Narodów do końca jej bytu politycznego.

Wszystkie te uwarunkowania znalazły swoje odbicie również w wielowątkowej i bogatej w treść pracy Waldemara Bednaruka. Konstrukcja pracy ma charakter merytoryczno-chronologiczny, tzn. najpierw są brane pod uwagę poszczególne problemy, a następnie porządek chronologiczny. Cała praca składa się z trzech bardzo rozbudowanych rozdziałów podporządkowanych odpowiednim zagadnieniom merytorycznym. Autor śledzi w nich z dużą dokładnością wszystkie możliwe zagadnienia związane z Trybunałem i pełnioną przez niego funkcją jurydyczną. Tak więc w rozdziale I (*Geneza i właściwości Trybunału Koronnego*, s. 15-99) omawia on genezę i okoliczności towarzyszące powstawaniu Trybunału Koronnego oraz jego historię. Czyni to w siedmiu kolejnych paragrafach, z których pierwszy jest poświęcony sądom ostatniej instancji w okresie przedtrybunalskim, drugi – próbom reformy szlacheckiego sądownictwa najwyższego, trzeci – okolicznościom powstania Trybunału Koronnego, czwarty – trzem rodzajom właściwości trybunału, tj. miejscowej, podmiotowej i przedmiotowej według ordynacji z 1578 roku, piąty – wzrostowi kompetencji trybunału do końca XVII wieku, szósty – podobnym jak w 1578 r. właściwościom Trybunału Koronnego w XVIII wieku i siódmy – dążeniom do ograniczenia kompetencji Trybunału Koronnego. Przedmiotem rozdziału II (*Organizacja wewnętrzna i funkcjonowanie Trybunału Koronnego*, s. 101-198) jest struktura wewnętrzna i funkcjonowanie Trybunału w okresie dwustu lat jego istnienia. Problematyka ta zamknięta jest w pięciu paragrafach. Tematyka poszczególnych paragrafów jest następująca: 1. struktura Trybunału Koronnego (Trybunał świecki, Trybunał iudicium mixtum), 2. organy Trybunału Koronnego (Marszałek trybunalski, Prezydent trybunalski), 3. rola sądu ziemskiego przy Trybunale Koronnym, 4. funkcjonowanie Trybunału Koronnego (Terminy kadencji sądów trybunalskich, Reasumpcja Trybunału Koronnego, Regestry, Ordynacje, Proces trybunalski, Dekrety trybunalskie), 5. egzekucja dekretoów trybunalskich. W rozdziale III i zarazem ostatnim (*Sędziowie Trybunału Koronnego*) Autor skoncentrował się na analizie korpusu sędziowskiego Trybunału. Podobnie jak w przypadku rozdziałów poprzednich, również tu poszczególne kwestie ujęto w oddzielne paragrafy, które z kolei podzielono na bardziej szczegółowe zagadnienia. W efekcie wyodrębniono cztery następujące paragrafy: 1. Wybory sędziów trybunalskich, 2. Warunki, jakie powinni spełniać kandydaci na sędziów trybunalskich, 3. Zmiany w składzie Trybunału Koronnego i kadencyjność funkcji sędziowskich, 4. Przywileje i obowiązki sędziów trybunalskich.

Oczywiście praca posiada wstęp, zakończenie, wykaz bibliografii oraz wykaz skrótów. Bibliografia jest zgrupowana w dwa działy, mianowicie: źródła, w których wyodrębniono źródła rękopiśmienne i źródła drukowane oraz opracowania. Ponadto do pracy dołączone są trzy mapki, które ilustrują właściwości terytorialne Trybunału Koronnego w trzech wybranych przekrojach czasowych, mianowicie w roku 1578, 1600 i 1650 oraz krótkie streszczenie w języku angielskim.

Do swojej pracy W. Bednaruk wykorzystał dostępne mu materiały archiwalne, źródła drukowane, w tym zwłaszcza konstytucje sejmowe i lauda sejmikowe zamieszczone w Volumina Legum oraz pamiętniki i literaturę przedmiotu. Dzięki

temu stworzył cenne studium z zakresu historii sądownictwa i ustroju w Polsce przedrozbiorowej. Posiada ono dużą wartość naukową; poprzez dokonaną analizę pokazał w nowym świetle całą panoramę zagadnień związanych z Trybunałem Koronnym, od wspomnianej genezy poczynając poprzez strukturę, na działalności i funkcjonowaniu kończąc. Ujawniając liczne okoliczności, jakie towarzyszyły wymienionym właściwościom Trybunału Koronnego, autor rzucił wiele światła na całość sądownictwa w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Pokazane zostały na przykład różnice w zakresie uprawnień sądowych pomiędzy województwami centralnymi i kresowymi, różnice pomiędzy uprawnieniami deputatów świeckich i duchownych, czy wreszcie wymagania stawiane deputatom odnośnie do wykształcenia i wieku. Praca przez swoje całościowe ujęcie problemu sądownictwa dotyka nierzadko także innych zagadnień i kwestii, które nurtowały całe społeczeństwo w owych stuleciach. Niekiedy były to kwestie bardzo przyziemne i wręcz śmieszne, ale były też sprawy ważne, które odnosiły się do magnaterii i szlachty, czyli warstw sprawujących władzę. Jednym słowem jest tam zawarty ogólny pogląd na życie społeczne widziane przez pryzmat spraw wnoszonych do Trybunału.

W świetle wszystkiego co zostało powiedziane wyżej, należy powtórzyć jeszcze raz, iż praca stanowi duże osiągnięcie naukowe w zakresie sądownictwa powszechnego. Każda jej część posiada dużą, liczącą się w nauce wartość badawczą. Co więcej, praca ma dodatkowo także walor edukacyjny, może być wykorzystana przy nauczaniu prawa i historii na odpowiednich kierunkach studiów, w tym zwłaszcza kierunkach prawniczych.